

دیپلماسی اقتصادی هندوستان در

قبال عربستان سعودی

(۲۰۱۴-۲۰۲۴)

پرهام پوررمضان^۱
ماندانا تیشه‌یار^۲

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

درجه مقاله: علمی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۷/۰۶

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۱۹

^۱ دکترای علوم سیاسی، پژوهشگر مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

parhampouramezan@ut.ac.ir

^۲ دانشیار دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. mandana.tishehyar@gmail.com

چکیده

با فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد، جهان دچار تغییرات شگرف شد که جهانی شدن مهم ترین نمود این امر است. از این رو، از نیمه دهه ۹۰ میلادی که تاکید بر چند جانبه‌گرایی روند رو به رشدی را تجربه کرد، قدرت‌های نوظهوری نیز در عرصه بین‌الملل به بازیگری پرداختند. یکی از مهم‌ترین آنها هندوستان است که از زمان روی کار آمدن نارندرا مودی توانسته با در پیش گرفتن یک سیاست خارجی توسعه‌گرا، با کشورهای گوناگون جهان از جمله عربستان سعودی به دادوستد پردازد و در برابر، عربستان سعودی نیز برای برنامه‌های توسعه محور خود نیاز به دو عنصر سرمایه و نیروی کار دارد و هندوستان شریک مناسبی برای این کشور است که می‌تواند نیازهای این کشور را بر مبنای وابستگی متقابل اقتصادی برطرف کند. روابط این دو واحد سیاسی پیشینه‌ای دیرینه دارد و علیرغم ماهیتی اقتصادی، اهداف دیگر را نیز دنبال می‌کند. با توجه به موارد بالا، پرسش اصلی در این مقاله این است که راهبرد دیپلماسی اقتصادی هند در عربستان سعودی دارای چه عناصری و تبیین‌کننده چه اهدافی می‌باشد؟ روش پژوهش استفاده شده در این مقاله، کیفی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی است. نویسندگان کوشیده‌اند در چهارچوب نظریه وابستگی متقابل نشان دهند که هندوستان با یک رویکرد مبتنی بر استفاده از قدرت نرم در چهارچوب همکاری‌های اقتصادی، اهدافی همچون کنترل پاکستان، موازنه قوا با چین، امنیت غذایی، زیرساخت‌های پالایش انرژی، مبارزه با تروریسم و تقویت فزاینده سیاست بازار بزرگ هند را در منطقه خلیج فارس پیش ببرد.

• واژگان کلیدی

دیپلماسی اقتصادی، هندوستان، خلیج فارس، عربستان سعودی، وابستگی متقابل.

مقدمه

هندوستان، با جمعیت بزرگ و اقتصاد رو به رشد، به منابع انرژی و سرمایه‌گذاری خارجی برای توسعه پایدار خود نیازمند است. از سوی دیگر، عربستان سعودی به عنوان بزرگترین تولیدکننده نفت جهان و دارای ذخایر مالی قابل توجه، نقش حیاتی در تامین این نیازها ایفا می‌کند. وابستگی هند به نفت عربستان، به ویژه در سال‌های اخیر، به طرز چشمگیری افزایش یافته است. این وابستگی، عامل محرکی برای تقویت روابط دوجانبه در حوزه انرژی و دیگر حوزه‌های اقتصادی بوده است.

گفتنی است که عربستان نیز به دنبال متنوع‌سازی اقتصاد خود و کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی است. «چشم انداز ۲۰۳۰»^۱ طرحی بلندپروازانه برای تحول اقتصادی و اجتماعی عربستان است که نیازمند جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری پیشرفته می‌باشد. هندوستان، با نیروی انسانی متخصص و در حال رشد، می‌تواند نقش مهمی در تحقق این چشم‌انداز ایفا کند.

وابستگی به انرژی وارداتی، فرصتی برای هند فراهم کرده تا روابط اقتصادی خود را با عربستان سعودی گسترش دهد و از راه دیپلماسی اقتصادی، این وابستگی را مدیریت کند. از سوی دیگر، رقابت میان چین و ایالات متحده آمریکا یکی دیگر از عوامل شکل‌دهنده به روابط عربستان و هند است. ایالات متحده، متحد سنتی عربستان، در حال رقابت با چین برای افزایش حضور در منطقه خلیج فارس است. چین در سال‌های اخیر روابط اقتصادی و سیاسی خود را با عربستان گسترش داده است. این امر موجب شده تا عربستان در موقعیت بهتری برای گفتگو با قدرت‌های بزرگ قرار گیرد و از این رقابت برای کسب منافع خود استفاده کند.

همزمان با این تحولات، هندوستان و عربستان، دو بازیگر کلیدی در اقتصاد جهانی و منطقه‌ای، در دهه گذشته شاهد تحولات شگرفی در روابط دوجانبه خود بوده‌اند. این تحولات، به ویژه در عرصه دیپلماسی اقتصادی، از اهمیت زیادی برخوردار است. افزایش وابستگی متقابل اقتصادی دو کشور، همراه با تغییرات ژئوپلیتیکی منطقه‌ای و جهانی، نیاز به بررسی دقیق و جامع از رویکردهای دیپلماسی اقتصادی هندوستان در عربستان را پدید آورده است. باتوجه به موارد گفته شده، پرسش اصلی در این پژوهش آن است که راهبرد دیپلماسی اقتصادی هند در عربستان دارای چه ویژگی‌هایی و تبیین‌کننده چه اهدافی می‌باشد؟ در این پژوهش، در چهارچوب نظریه وابستگی متقابل، کوشش می‌شود نشان داده شود که هندوستان با رویکردی مبتنی بر استفاده از قدرت نرم در

^۱. Saudi Vision 2030

عرصه اقتصاد، پیشبرد اهدافی همچون کنترل پاکستان، موازنه قوا با چین، امنیت غذایی و تقویت سیاست بازار بزرگ هند را در روابط با عربستان دنبال می کند. این پژوهش از آن رو اهمیت دارد که در قالب پژوهش های انجام شده در حوزه مطالعات منطقه ای در ایران، تا کنون به آن پرداخته نشده و از آن رو ضرورت دارد تا با تبیین و شناخت رویکرد هندوستان نسبت به عربستان، سیاستگذاری ها در حوزه دیپلماسی اقتصادی در ایران ارتقاء بیشتری یابند.

نقشه شماره ۱: موقعیت جغرافیایی هند و عربستان نسبت به یکدیگر

منبع: www.googlemap.com

پیشینه پژوهش درباره روابط هندوستان و عربستان

مطالعات پیشینی این پژوهش را می توان از سه منظر بررسی کرد؛ نخست آن پژوهش هایی که به مسائل هند می پردازند به طوریکه؛ ورما^۱ (۲۰۲۳) در پژوهشی با عنوان «ترامپ و مودی و زیربنای ایدئولوژیک، سیاسی و اقتصادی مناقشه تجاری هند و ایالات متحده» بر این امر استوار است که

^۱. Verma

طرحی که در سال ۲۰۱۴ برای پیشرفت هند راه‌اندازی شد، با هدف تشویق تولیدات داخلی در هند و جذب سرمایه‌گذاری خارجی، در صدد است تا هند را به عنوان قطب جهانی تولید معرفی کند و از این راه، زمینه اشتغال‌زایی و رشد اقتصادی را فراهم آورد. از این رو، وابستگی اقتصادی هند به ایالات متحده در راستای صادرات نیروی فنی و کالا، بر امکان عدم هرگونه تنش روابط دهلی نو و واشنگتن تاکید می‌کند.

چاترجی^۱ (۲۰۱۹) نیز در پژوهشی با عنوان «سیاست نگاه به غرب آسیا در عصر مودی: تمرکز منطقه‌ای به عنوان اقلی در حال محو» این ایده را دنبال می‌کند که سیاست خارجی هند در قبال کشورهای خاورمیانه در چهارچوب نظریات روابط بین‌الملل، مبتنی بر منطقه بودن این ساخت جغرافیایی نیست؛ بلکه این رویکرد اقتصادی است که هند را در این منطقه درگیر کرده است؛ به طوری که کشورهای حوزه خلیج فارس ۱۵ درصد از کل تجارت خارجی هند را تشکیل می‌دهند. کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در مجموع دومین شریک تجاری بزرگ هند بوده‌اند و بزرگترین مبدأ واردات به هند و دومین مقصد بزرگ صادرات از هند را تشکیل می‌دهند. از این رو سیاست، مودی را می‌توان به عنوان وابستگی اقتصادی متقابل در «غرب آسیا» تعریف کرد.

(پوررمضان و تیشه یار، ۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «دیپلماسی اقتصادی هندوستان در عمان (از ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۱)» بر این امر تاکید دارند که با روی کار آمدن دولت مودی در هند، سیاستگذاران این کشور با اولویت قراردادن توسعه اقتصادی و با درپیش گرفتن دیپلماسی اقتصادی، در صدد رفع نیازهای انرژی، جذب سرمایه‌گذاری و صادرات توان فنی، مهندسی و دفاعی خود می‌باشند و از این رو، منطقه غرب آسیا با توجه به ظرفیت‌های بالقوه خود، مکان مناسبی در راستای سیاستگذاری‌های این کشور به شمار می‌رود.

و سرانجام راه نجات (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «جایگاه قطب عربی غرب آسیا در سیاست خارجی دولت نارندرا مودی» این ایده را دنبال می‌کند که از آنجایی که هندوستان را می‌توان بزرگترین ساختار دموکراتیک جهان در نظر گرفت، مخالفت این کشور با هرگونه عنصر بهم‌زننده ثبات را می‌توان از سیاستگذاری‌های عرصه خارجی این کشور دریافت کرد. بنابراین وی مهم‌ترین هدف سیاست خارجی هندوستان در منطقه غرب آسیا را اقتصاد در سایه بازگشت ثبات به این منطقه در نظر گرفته است.

^۱. Chatterjee

دوم آن پژوهش‌هایی که به مسائل عربستان سعودی می‌پردازند به طوریکه؛ چابن و دیگران^۱ (۲۰۲۴) در پژوهشی با عنوان «عملکرد اقتصاد سبز و دستاورد توسعه پایدار: شواهد تجربی از عربستان سعودی» بر این امر استوارند که پادشاهی عربستان سعودی به عنوان کشوری تاثیرگذار، به دنبال اقتصاد سبز و دستیابی به اهداف توسعه پایدار در دستور کار ۲۰۳۰ است و هدف آن، توسعه پایدار در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در راستای بهبود رفاه انسانی و کاهش خطرات زیست محیطی است. نویسندگان در این مقاله بر این باورند که عملکرد سعودی‌ها در زمینه اقتصاد سبز پس از بحران کووید ۱۹ روند رو به رشدی گرفته و سیاستگذاران این کشور سعی در جدا شدن از اقتصاد نفتی دارند.

علیپور گرجی (۱۳۹۹) نیز در پژوهشی با عنوان «هویت به مثابه فرآیند معناسازی در سیاست خارجی عربستان براساس نظریه کاستلز» بر این امر تاکید دارد که سیاست خارجی عربستان با شکل‌گیری اندیشه‌های توسعه خواه بن سلمان و با تکیه بر دو هویت مهم یعنی - هویت مشروعیت بخش و توسعه خواه - توانسته است جایگاه خود را ارتقاء دهد و وزن سیاسی فزاینده‌ای را در راستای ارتقاء جایگاه ژئوپلیتیکی خود کسب کند.

در نگاهی دیگر، هیوباک^۲ (۲۰۲۴) در پژوهشی با عنوان «دیپلماسی عمومی و مبارزه برای رهبری منطقه‌ای، مطالعه موردی: عربستان سعودی» بر این باور است که راهبردهای دیپلماسی عمومی عربستان برای تأثیرگذاری بر افکار همه کشورها به ویژه و مهم‌تر از همه، ایالات متحده، برای جلب پشتیبانی از سیاست‌های هژمونیک خود در برابر دوحه و دوحی و... سیاستگذاری شده است. این کشور با در نظر گرفتن راهبرد قدرت دیپلماسی توانسته است موقعیت خود را از یک کشور منطقه‌ای به فرامنطقه‌ای از نظر دیپلماسی عمومی اقتصاد گسترش دهد.

و سرانجام، دروئز^۲ (۲۰۲۴) در پژوهشی با عنوان «انرژی، فناوری و رشد اقتصادی در عربستان سعودی: رویکرد تحلیلی» بر این امر تاکید دارد که انرژی‌های تجدیدناپذیر، انرژی‌های تجدیدپذیر، جمعیت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، صادرات انرژی و قیمت انرژی، بر رشد اقتصادی عربستان تأثیر مثبت دارند. این در حالی است که پیشرفت تکنولوژی و انتشار دی اکسید کربن اثرات منفی بر رشد اقتصادی عربستان دارد. این دو نتیجه به دلیل پیامدهایشان مهم و مفید به نظر می‌رسند.

1. Chaaben, N., Elleuch, Z., Hamdi, B., & Kahouli, B

2. Heibach

سوم آن پژوهش‌هایی که مسائل دوجانبه میان این دو کشور را مورد بررسی قرار می‌دهند به طوریکه؛ سومانت کومار^۱ (۲۰۲۳) در پژوهشی با عنوان «روابط هند با عربستان سعودی و امارات تحت حکمرانی مودی» بر این نکته اشاره دارد که یکی از محرک‌های اصلی روابط هند و عربستان سعودی، منافع مشترک در همکاری اقتصادی است. هند چهارمین شریک تجاری بزرگ عربستان سعودی است و حجم مبادلات تجاری میان دو کشور به رقم قابل توجهی رسیده است. دولت مودی به‌طور فعال در پی تقویت مناسبات اقتصادی از راه ابتکاراتی مانند راهگذر اقتصادی هند-خاورمیانه-اروپا^۲ بوده است که هدف آن بهبود اتصال و تسهیل تجارت میان هند و شبه‌جزیره عربستان می‌باشد.

در نگاهی دیگر، پراسودجو و دیگران^۳ (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان «تلاش‌های عربستان سعودی در اجرای چشم‌انداز عربستان سعودی ۲۰۳۰» این ایده را دنبال می‌کنند که ابتکار چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی با آرمان‌های اقتصادی هند مطابقت دارد و چارچوبی برای سرمایه‌گذاری و همکاری در بخش‌های گوناگون از جمله انرژی، فناوری و زیرساخت‌ها فراهم می‌کند.

همچنین آشواربا^۴ (۲۰۲۳) در پژوهشی با عنوان «مفهوم نقش ملی هند و روابط آن با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در دوره مودی: مطالعه موردی عربستان سعودی» بر این نکته تأکید دارد که نگرش هند به نقش صلح‌آمیز خود در عرصه بین‌المللی، که در دوران نپرو شکل گرفت، هدفی غایی نیست، بلکه انتخابی راهبردی و جامع است که با توسعه اقتصادی و بلندپروازی‌های قدرت بزرگ آن هم‌راستا می‌باشد. علی‌رغم تأکید بر تغییر بنیادین در سیاست خارجی، دولت مودی اولویت دادن به صلح در روابط بین‌الملل، به‌ویژه با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس را ضروری دانسته است. توافقات ابراهیم، شامل امارات متحده عربی و بحرین، محیط ژئوپلیتیکی جدیدی را ایجاد کرده است که مفهوم امنیت از راه صلح را برای هند تأیید می‌کند و امکان تعامل در حوزه‌های کلیدی را ضمن تضمین دستاوردهای اقتصادی فراهم می‌سازد. از این رو، رابطه با عربستان سعودی به عنوان یک واحد هژمون منطقه‌ای از اهمیت بسیاری برای هند برخوردار است.

پرداختن به موضوع دیپلماسی اقتصادی هندوستان در قبال عربستان سعودی طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۴ از منظر نوآوری حائز اهمیت است، زیرا بخش عمده پژوهش‌های پیشین بیشتر بر

1. Sumant Kumar

2. IMEC

3. Fardien Faiz Syaputra, Haryo Prasodjo

4. Ashwarya

روابط انرژی محور یا تعاملات عمومی هند و خلیج فارس تمرکز داشته‌اند و کمتر به سازوکارهای مشخص دیپلماسی اقتصادی هند در برابر عربستان پرداخته‌اند. بسیاری از مطالعات گذشته، رابطه دو کشور را عمدتاً در چارچوب «وابستگی هند به نفت عربستان» بررسی کرده‌اند و ابزارهای دیپلماسی اقتصادی مورد استفاده هند مانند توافق‌های مالی، ابتکارات سرمایه‌گذاری، سیاست‌های نیروی کار، یا تنوع‌بخشی به واردات انرژی را کمتر به‌صورت منسجم تحلیل کرده‌اند. همچنین پژوهش‌های موجود غالباً دوره‌های زمانی کوتاه‌تر یا نامتمرکز را بررسی کرده‌اند، در حالی که مطالعه یک دهه کامل (۲۰۱۴-۲۰۲۴) امکان تحلیل روندی، مقایسه‌ای و تحول‌محور را فراهم می‌کند و در نتیجه ارزش افزوده علمی ایجاد می‌کند. از سوی دیگر، تغییرات ساختاری مهمی که در این دهه در سیاست خارجی و اقتصادی هر دو کشور رخ داده، ضرورت تحلیل تازه و نوآورانه را افزایش می‌دهد. ظهور هند به عنوان یک قدرت اقتصادی در حال صعود، در کنار چرخش عربستان به سمت اقتصاد پسااقتصادی در چارچوب «چشم‌انداز ۲۰۳۰»، سبب شده است که ماهیت تعاملات دو کشور از روابط انرژی محور سنتی فراتر رود؛ این تحول در مطالعات پیشین به‌طور کامل صورت‌بندی نشده است. علاوه بر این، نقش هند در معادلات امنیت انرژی، سرمایه‌گذاری‌های فناورانه، همکاری‌های زیرساختی و ابتکارات چندجانبه جدید مانند I2U2 یا کریدورهای اقتصادی نوظهور در دهه اخیر اهمیت چشمگیری یافته و بررسی آن در قالب یک مقاله یکپارچه، خلأ پژوهشی موجود را پر می‌کند و از همین رو جنبه‌ای نوآورانه به مطالعه می‌بخشد.

روش پژوهش

روش پژوهش استفاده شده در این مقاله، کیفی و با رویکرد توصیفی - تحلیلی است؛ بدین معنا که نخست جامعه هدف، شرایط و پدیده‌ها را به‌طور سیستماتیک توصیف کرده و سپس به تحلیل واقعیت‌های موجود می‌پردازیم. این روش پژوهش به پرسش‌هایی که شامل چه چیزی، چه زمانی، کجا، و چگونه هستند، پاسخ می‌دهد؛ ولی برای پاسخ به پرسش‌هایی که شامل چرایی می‌گردند، کاربردی ندارد. برخلاف پژوهش آزمایشی، در پژوهش توصیفی، پژوهشگر متغیرها را کنترل یا دستکاری نمی‌کند، ولی آنها را مورد مشاهده و آزمون قرار می‌دهد. (سیدامامی، ۱۳۹۰: ۷۳) همچنین ابزار گردآوری اطلاعات در این مقاله، کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها، پایگاه‌های اینترنتی و دیگر منابع، می‌باشند. روش کیفی امکان درک عمیق از انگیزه‌ها، برداشت‌های سیاسی و راهبردی پشت تصمیمات اقتصادی دو کشور را فراهم می‌کند بنابراین برای پژوهش مناسب است.

چارچوب نظری

۱- مبانی مفهومی دیپلماسی اقتصادی

- دیپلماسی اقتصادی

برخی بر این باورند که دیپلماسی اقتصادی به عنوان ابزاری برای تقویت روابط سیاسی میان کشورها عمل می‌کند. از راه توافق‌های تجاری، سرمایه‌گذاری‌های مشترک و همکاری‌های اقتصادی، کشورها می‌توانند اعتماد متقابل ایجاد کرده و مناسبات سیاسی خود را بهبود بخشند. این امر به ویژه در روابط میان کشورهای با سوابق تاریخی پیچیده یا تنش‌های سیاسی مفید است (Bahri, 2024: 191). برخی دیگر بر این باورند که دیپلماسی اقتصادی به دنبال افزایش رفاه اقتصادی کشور از راه گسترش تجارت بین‌المللی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و دسترسی به بازارهای جدید است. این امر می‌تواند به رشد اقتصادی، ایجاد اشتغال و افزایش درآمد ملی کمک کند (Omodero, 2024: 2). برخی دیگر بر این باورند که دیپلماسی اقتصادی به عنوان بخشی از استراتژی کلان کشور برای افزایش نفوذ و قدرت در سطح منطقه‌ای و جهانی عمل می‌کند. کشورها از راه مشارکت در سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی، برپایی اتحادیه‌های تجاری و سرمایه‌گذاری در کشورهای دیگر، کوشش در افزایش نقش خود در نظام بین‌الملل دارند (ZUBCHYK, 2024: 23). و سرانجام باید گفت که دیپلماسی اقتصادی به عنوان یکی از ابزارهای مهم در سیاست خارجی کشورها، به استفاده از ابزارهای اقتصادی برای دستیابی به اهداف سیاسی، امنیتی و استراتژیک اشاره دارد.

۲- چارچوب نظری

- نظریه وابستگی متقابل^۱ و کاربرد آن در روابط هند و عربستان سعودی

یکی از نظریه‌های مهم در حوزه‌های گوناگون علوم اجتماعی، نظریه وابستگی متقابل در روابط بین‌الملل، اقتصاد سیاسی و مطالعات ارتباطات است. این نظریه بر این ایده استوار است که بازیگران گوناگون در یک سامانه (اعم از دولتها، سازمان‌ها، افراد یا نهادها) به یکدیگر وابسته‌اند و این وابستگی متقابل بر رفتارها، تصمیم‌گیری‌ها و نتایج تأثیر می‌گذارد.

هستی‌شناسی نظریه وابستگی متقابل بر این اصل استوار است که جهان اجتماعی از شبکه‌های پیچیده‌ای از روابط متقابل تشکیل شده است. این روابط می‌توانند اقتصادی، سیاسی، فرهنگی یا

^۱. Interdependence theory

فناورانه باشند. در این دیدگاه و از منظر هستی‌شناسانه هیچ بازیگری به تنهایی نمی‌تواند به نقش آفرینی بپردازد. وابستگی متقابل به عنوان یک واقعیت عینی در نظر گرفته می‌شود که بر ساختارها و فرآیندهای اجتماعی تأثیر می‌گذارد (Rusbult, 2008: 2054) در این معنا می‌توان از دو شکل وابستگی متقابل سخن به میان آورد؛ نخست وابستگی متقابل مثبت: زمانی که همکاری و هماهنگی میان بازیگران منجر به نتایج مطلوب برای همه طرف‌ها می‌شود و دوم وابستگی متقابل منفی: زمانی که وابستگی متقابل باعث ایجاد تنش، رقابت یا تضاد می‌شود. (Stewart, 2024: 71)

در باب معرفت‌شناسی نظریه نیز گفتنی است که معرفت‌شناسی در نظریه وابستگی متقابل بیشتر مبتنی بر رویکردهای تجربی و تحلیلی است. این نظریه می‌کوشد از راه مشاهده و تحلیل داده‌ها، الگوهای وابستگی متقابل را شناسایی و تبیین کند. معرفت‌شناسی این نظریه به دنبال درک چگونگی تأثیر روابط متقابل بر تصمیم‌گیری‌ها و نتایج است. همچنین، این نظریه از روش‌های کمی و کیفی برای تحلیل روابط میان بازیگران استفاده می‌کند (Farrell, 2016: 722)

برای تبیین دال‌های مرکزی این گفتمان می‌توان به صورت زیر عمل کرد:

وابستگی متقابل^۱: هسته اصلی نظریه که بر ارتباط متقابل و تأثیرپذیری بازیگران تأکید می‌کند

همکاری^۲: اشاره به کوشش بازیگران برای دستیابی به اهداف مشترک از راه هماهنگی دارد

رقابت^۳: اشاره به شرایطی دارد که وابستگی متقابل منجر به تضاد منافع می‌شود.

عدم تقارن^۴: اشاره به شرایطی است که وابستگی متقابل میان بازیگران به صورت نابرابر توزیع شده است.

نهادهای^۵: ساختارهایی که برای مدیریت وابستگی متقابل ایجاد می‌شوند را بازگو می‌کند (Dai, 2010: 3)

جوزف نای^۶ بر این باور است که وابستگی متقابل یکی از ویژگی‌های اصلی نظام بین‌المللی در عصر کنونی است. این وابستگی ناشی از افزایش تعاملات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و فناورانه میان کشورهاست. برای نمونه، تجارت جهانی، زنجیره‌های تأمین بین‌المللی، تغییرات اقلیمی و مسائل امنیتی مشترک، همگی نشان‌دهنده وابستگی متقابل هستند (Nye, 2023: 8)

1. Interdependence

2. Cooperation

3. Competition

4. Asymmetry

5. Institutions

6. Joseph Nye

او در تبیین نظر خود از دو اصل سخن می گوید؛ نخست حساسیت^۱ بدین معنا که به سرعت و میزان تأثیرپذیری یک کشور از تغییرات در کشور دیگر اشاره دارد. برای نمونه افزایش قیمت نفت می تواند به سرعت بر اقتصاد کشورهای واردکننده نفت تأثیر بگذارد. دوم آسیب پذیری^۲ بدین معنا که به توانایی یک کشور برای رویارویی با تأثیرات منفی ناشی از وابستگی متقابل اشاره دارد و بر این باور است که کشورهایی که منابع جایگزین یا سیاست‌های انعطاف‌پذیر دارند، کمتر آسیب‌پذیر هستند. (Nye, 2023:8)

نای استدلال می‌کند که وابستگی متقابل می‌تواند قدرت کشورها را تحت تأثیر قرار دهد. در برخی موارد، وابستگی متقابل می‌تواند قدرت کشورها را افزایش دهد (مانند دسترسی به بازارهای جهانی)، اما در موارد دیگر می‌تواند آن را کاهش دهد (مانند وابستگی به واردات منابع حیاتی). نای همچنین بر این نکته تأکید دارد که قدرت در عصر وابستگی متقابل تنها به قدرت سخت (مانند نظامی) محدود نمی‌شود، بلکه قدرت نرم (مانند جذابیت فرهنگی و دیپلماسی) نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. (Nye, 2005:18)

سرانجام آنکه باید گفت جوزف نای وابستگی متقابل را به عنوان یکی از ویژگی‌های اصلی نظام بین‌المللی در عصر جهانی شدن می‌داند. او بر این باور است که وابستگی متقابل می‌تواند هم فرصت‌ها و هم چالش‌هایی را فراهم کند. از یک سو، این وابستگی می‌تواند به همکاری و صلح بین‌المللی کمک کند، اما از سوی دیگر، می‌تواند به نابرابری و آسیب‌پذیری دامن بزند. نای تأکید می‌کند که مدیریت هوشمندانه وابستگی متقابل برای دستیابی به نتایج مثبت ضروری است. (Nye, 2005:18)

در ادامه کوشش می‌شود تا نشان داده شود که در بررسی روابط اقتصادی دوجانبه میان هند و عربستان سعودی یا در کلان‌نگرش دیپلماسی اقتصادی هند نسبت به عربستان، این نظریه از جامعیت و قوام برای تبیین شکل‌گیری روابط اقتصادی گفته شده، برخوردار است.

اقتصاد سیاسی هند

نارندرا مودی، نخست‌وزیر هند، از زمان به قدرت رسیدن در سال ۲۰۱۴، تحولات چشمگیری در اقتصاد سیاسی این کشور ایجاد کرده است. دوران زمامداری او با تغییرات ساختاری، اصلاحات اقتصادی و چالش‌های متعددی همراه بوده که تأثیرات عمیقی بر اقتصاد و سیاست هند گذاشته است. (Bhatt, 2022:153) دولت مودی با کاهش نرخ مالیات بر درآمد شرکت‌ها از ۳۰ درصد به

1. Sensitivity

2. Vulnerability

۲۲ درصد، کوشید تا سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی را جذب کند. این اقدام به منظور افزایش رقابت‌پذیری هند در سطح جهانی انجام شد. در گام بعدی، دولت مودی قانون مالیات بر کالا و خدمات در سال ۲۰۱۷ را به عنوان یکی از بزرگ‌ترین اصلاحات مالیاتی هند معرفی کرد. این قانون با جایگزینی چندین مالیات غیرمستقیم، نظام مالیاتی را ساده‌تر و شفاف‌تر کرد. اگرچه این قانون نخست با مقاومت‌هایی روبرو شد، اما در بلندمدت به افزایش درآمدهای مالیاتی دولت کمک کرد. (Masood, 2017:12) و سرانجام آنکه، دولت مودی با همکاری بانک مرکزی هند سیاست‌های پولی انقباضی را برای کنترل تورم و حفظ ثبات اقتصادی اجرا کرد. کاهش نرخ بهره و افزایش نقدینگی از جمله اقدامات مهم در این زمینه بود. (Bhirud, 2016:12)

در راستای برنامه‌های توسعه نیز گفتنی است که یک برنامه مهم، «ساخت هند^۱» بود. این برنامه با هدف تبدیل هند به یک قطب تولید جهانی طراحی شد. دولت با ارائه مشوق‌های مالیاتی و تسهیلات زیرساختی، کوشید تا شرکت‌های خارجی را به سرمایه‌گذاری در هند ترغیب کند. در گام بعدی، دولت مودی «هند دیجیتال^۲» را مطرح کرد؛ بدین معنا که این برنامه با هدف دیجیتالی‌سازی خدمات دولتی و افزایش دسترسی به اینترنت در مناطق روستایی اجرا شد. این اقدام به بهبود شفافیت و کارایی خدمات دولتی کمک کرد. (Pandey, 2024:2831)

گفتنی است وضعیت اقتصاد سیاسی هند از زمان روی کارآمدن مودی تاکنون با سه چالش بزرگ یعنی بیکاری (یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های اقتصادی هند در دوران مودی، نرخ بالای بیکاری به ویژه در میان جوانان بوده است. رشد اقتصادی سریع نتوانسته به اندازه کافی شغل ایجاد کند، که این امر به نارضایتی اجتماعی دامن زده است) کشاورزی (بخش کشاورزی هند که بیش از نیمی از جمعیت کشور را در خود جای داده، با مشکلاتی مانند کمبود آب، بدهی‌های بالا و نوسانات قیمت محصولات کشاورزی روبرو بوده است. اعتراضات کشاورزان در سال‌های اخیر نشان‌دهنده نارضایتی گسترده در این بخش است.) و فساد اداری (اگرچه دولت مودی وعده مبارزه با فساد را داده بود، اما برخی از منتقدان بر این باورند که فساد اداری همچنان در سطوح گوناگون دولت به چشم می‌خورد) روبه‌رو بوده است. همچنین شیوع بیماری کووید-۱۹ در سال ۲۰۲۰ تأثیرات عمیقی بر اقتصاد هند گذاشت. قرنطینه‌های گسترده و اختلال در زنجیره‌های تأمین، رشد اقتصادی هند را به شدت کاهش داد. دولت مودی با اجرای بسته‌های محرک اقتصادی و افزایش هزینه‌های بهداشتی، کوشید تا از تأثیرات منفی این بحران بکاهد. با این همه، بهبود کامل اقتصاد هند به زمان

¹. Make in India

². Digital India

نیاز دارد. (Junuguru, 2023:83) آینده اقتصاد سیاسی هند به توانایی دولت در رویارویی با این چالش‌ها و ادامه روند اصلاحات اقتصادی بستگی دارد.

رویکرد حزب بی جی پی به سیاست خارجی هندوستان

حزب بهاراتیا جاناتا^۱، تحت رهبری نخست وزیر نارندرا مودی، رویکردی متمایز در سیاست خارجی هند در پیش گرفته است که بر غرور ملی، قاطعیت استراتژیک و نقش بازتعریف شده هند در صحنه جهانی تاکید دارد. این حزب از سیاست خارجی به عنوان ابزاری برای تقویت غرور ملی در میان رای دهندگان هندی استفاده کرده و کشور هندوستان را به عنوان «ویشواگورو» (معلم جهانی) و «ویشواباندو» (دوست جهان) معرفی می کند و بر نقش آن به عنوان اجماع ساز و نخستین پاسخ دهنده در امور بین المللی تاکید می کند. (lowyinstitute, 2024) سیاست خارجی بی جی پی عمیقاً ریشه در ایدئولوژی ملی گرای هندو دارد که بر تعاملات دیپلماتیک آن تأثیر می گذارد. این موضع ایدئولوژیک گاهی اوقات روابط با کشورهای مسلمان را تا حدودی تیره کرده است، همانطور که در قانون بحث برانگیز اصلاح شهروندی^۲ دیده می شود که باعث واکنش برخی از مسلمانان شد. (foreignpolicy, 2024)

سیاست خارجی نارندرا مودی، نخست وزیر هند، در قبال منطقه خلیج فارس رویکردی عمل گرایانه، متوازن و مبتنی بر منافع اقتصادی را دنبال کرده است. از آغاز دوره نخست وزیری او در سال ۲۰۱۴، هند روابط دوجانبه خود با اعضای شورای همکاری خلیج فارس، به ویژه امارات متحده عربی، عربستان سعودی و قطر را تقویت نموده است. این رویکرد بر پایه اهمیت حیاتی این منطقه در تأمین نیازهای انرژی هند، جذب سرمایه گذاری های خارجی و حضور گسترده نیروی کار هندی استوار شده است. در عین حال، مودی کوشیده است با حفظ روابط تاریخی با ایران، از درگیر شدن در رقابت های ژئوپلیتیکی خاورمیانه اجتناب کند و موازنه ای میان قدرت های رقیب منطقه برقرار سازد. سفرهای پر شمار نخست وزیر هند به کشورهای حوزه خلیج فارس، انعقاد پیمان های راهبردی در زمینه های دفاعی، فناوری و توسعه زیرساخت ها، و پشتیبانی از طرح های دیپلماسی اقتصادی مانند پروژه های ارتباطات دریایی و همکاری های انرژی محور، همگی گواه بر جایگاه ویژه این منطقه در اولویت های سیاست خارجی دهلی نو هستند. (Shahnawaz, 2014:21)

1. BJP

2. CAA

سرانجام باید گفت که رویکرد حزب بی جی پی به سیاست خارجی تحت رهبری مودی، با ترکیبی از غرور ملی، ابتکارات استراتژیک با هدف ارتقای جایگاه جهانی هند و تأثیرات ایدئولوژیکی که تعاملات دیپلماتیک آن را شکل می‌دهند، مشخص می‌شود.

نگاهی به ساختار سیاست خارجی عربستان سعودی

سیاست خارجی عربستان سعودی تحت تأثیر از نظریه وابستگی متقابل پیچیده عوامل تاریخی، منطقه ای و داخلی، به ویژه تحت رهبری ملک سلمان و ولیعهد محمد بن سلمان شکل می‌گیرد. چارچوب فعلی سیاست خارجی این کشور را می‌توان از راه چندین مؤلفه کلیدی درک کرد:

نخست آنکه هدف پادشاهی سعودی حفظ موقعیت رهبری خود در غرب آسیا و تضمین تعادل منطقه ای مطلوب برای منافع خود است. دوم آنکه حفظ اقتدار سلطنت سعودی و تضمین نظم داخلی از اهمیت بالایی برخوردار است. سوم آنکه این کشور به دنبال پشتیبانی از گفتمان رقیب شیعی و نفوذ آن بر جهان اسلام است و سرانجام آنکه مهم ترین راهبرد منطقه ای عربستان سعودی، از میان بردن تهدیدهای منطقه ای علیه ارتقاء جایگاه ژئوپلیتیکی این کشور است. (Lima,2023:11)

در پاسخ به یک محیط جهانی چند قطبی، عربستان سعودی از استراتژی پوشش ریسک استفاده می‌کند. این شامل ایجاد توازن در روابط با قدرت های بزرگی مانند ایالات متحده و چین برای به حداکثر رساندن مزایای استراتژیک آن است. هدف این کشور، تنها جذب در چارچوب های جهانی نیست، بلکه تثبیت عربستان سعودی به عنوان بازیگری محوری است که بتواند بر پویایی های بین المللی تأثیر بگذارد. (Kouleas,2023:10)

به این ترتیب، ساختار سیاست خارجی عربستان سعودی با ترکیبی از استراتژی های نظامی، تعهدات ایدئولوژیکی و مانورهای دیپلماتیک تطبیقی مشخص می‌شود. دکترین بن سلمان اهداف سلطنت سعودی را در بر می‌گیرد و در عین حال منعکس کننده چشم انداز ژئوپلیتیکی در حال تحول است که هم تسلط منطقه ای و هم ثبات داخلی را ضروری می‌کند. همانطور که محمد بن سلمان به دنبال کردن این پیچیدگی ها ادامه می‌دهد، عربستان سعودی قصد دارد نقش خود را به عنوان یک بازیگر کلیدی در صحنه جهانی مستحکم کند.

پیشینه روابط هند و عربستان سعودی

روابط هندوستان و عربستان به هزاران سال پیش بازمی‌گردد. حتی پیش از ظهور اسلام، تجارت میان هند و مناطق گوناگون عربستان از جمله مکه و مدینه رونق داشت. هند به عنوان منبع ادویه،

پارچه و سنگ‌های قیمتی، نقش مهمی در تجارت با عربستان ایفا می‌کرد. پس از ظهور اسلام، این روابط تقویت شد و بسیاری از بازرگانان عرب به هند سفر کردند. در سده‌های میانه، مسیرهای تجاری دریایی میان بنادر هند و عربستان مانند جده گسترش یافت. (Fisher, 1992:910)

پس از استقلال هند در سال ۱۹۴۷، این کشور به سرعت روابط دیپلماتیک خود با عربستان سعودی را برقرار کرد و سفارت خود را در جده (پایتخت وقت عربستان) گشود. در این دوران، روابط دو کشور بیشتر حول محور مسائل مذهبی و حج متمرکز بود. هند به عنوان یکی از بزرگ‌ترین کشورهای مسلمان‌نشین جهان، همواره توجه ویژه‌ای به عربستان سعودی به عنوان مرکز جهان اسلام داشته است. (Tijjani, 2023:90)

در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، روابط هند و عربستان سعودی به دلیل تحولات جهانی در حوزه انرژی وارد مرحله تازه‌ای شد. پس از شوک نفتی سال ۱۹۷۳، هند که به شدت به واردات نفت وابسته بود، توجه بیشتری به عربستان سعودی به عنوان یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان نفت جهان معطوف کرد. در این دوران، عربستان سعودی به یکی از مهم‌ترین تأمین‌کنندگان نفت هند تبدیل شد و همکاری‌های اقتصادی میان دو کشور گسترش یافت. (Gunter, 1982:526)

در دهه‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰، روابط هند و عربستان سعودی به سطح تازه‌ای از همکاری‌های استراتژیک ارتقا یافت. پس از پایان جنگ سرد و تغییرات ژئوپلیتیکی در سطح جهانی، دو کشور کوشش کردند تا روابط خود را در حوزه‌های گوناگون از جمله امنیت، انرژی و بازرگانی تقویت کنند. در سال ۲۰۰۶، پادشاه عبدالله بن عبدالعزيز، پادشاه وقت عربستان سعودی، به هند سفر کرد و این نخستین سفر یک پادشاه سعودی به هند در تاریخ روابط دو کشور بود. این سفر نقطه عطفی در روابط دو کشور به شمار می‌رود و به امضای چندین توافقنامه همکاری در حوزه‌های گوناگون انجامید. (Azhar, 2008:324)

در سال ۲۰۱۰، هند و عربستان سعودی یک توافقنامه همکاری استراتژیک امضا کردند که زمینه را برای همکاری‌های گسترده در حوزه‌های امنیتی، دفاعی و اقتصادی فراهم کرد. در این دهه، همکاری‌های امنیتی و دفاعی میان دو کشور به طور قابل توجهی تقویت شد. در سال ۲۰۱۴، دو کشور یک توافقنامه همکاری دفاعی امضا کردند که شامل تبادل اطلاعات امنیتی، آموزش نظامی و مشارکت در تولید تجهیزات دفاعی بود. افزون بر این، هند و عربستان در زمینه مبارزه با تروریسم و امنیت دریایی نیز همکاری‌های نزدیکی داشتند. در سال ۲۰۱۶، نخست‌وزیر نارندرا مودی به عربستان سفر کرد و این نخستین سفر یک نخست‌وزیر هند به عربستان در بیش از یک دهه بود. در این سفر، دو

کشور توافقنامه‌های متعددی در حوزه‌های انرژی، دفاع، گردشگری و فناوری امضا کردند. یکی از مهم‌ترین نتایج این سفر، تأسیس شورای همکاری استراتژیک هندوستان و عربستان بود که هدف آن هماهنگی و پیشبرد همکاری‌های دو کشور در سطح بالا بود. (Rieger, 2016:2061)

در فوریه ۲۰۱۹، محمد بن سلمان، ولیعهد عربستان، به هند سفر کرد. این سفر در بجنوبه تنش‌های منطقه‌ای و جهانی انجام شد و نشان‌دهنده اهمیت استراتژیک هند برای عربستان بود. در این سفر، دو کشور توافقنامه‌هایی در حوزه‌های انرژی، سرمایه‌گذاری و دفاع امضا کردند. افزون بر این، عربستان متعهد شد تا ۱۰۰ میلیارد دلار در بخش‌های گوناگون اقتصاد هند سرمایه‌گذاری کند. در سال ۲۰۲۳، هند و عربستان به عنوان دو شریک کلیدی در حوزه انرژی، همکاری‌های خود را در این زمینه گسترش دادند. در این سال، دو کشور توافق کردند تا همکاری‌های خود را در زمینه انرژی‌های تجدیدپذیر نیز افزایش دهند. پروژه‌های مشترک در حوزه انرژی خورشیدی و بادی به عنوان بخشی از کوشش‌های دو کشور برای کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی و رویارویی با تغییرات اقلیمی مورد توجه قرار گرفت.

در سال ۲۰۲۵، روابط هند و عربستان سعودی با پیشرفتی چشمگیر در ابعاد مختلف همراه بود که اوج آن در سفر رسمی نخست‌وزیر نارندرا مودی به جده در آوریل همان سال نمایان شد. در جریان دومین نشست شورای مشارکت راهبردی، دو کشور همکاری‌های خود را در زمینه‌های کلیدی از جمله انرژی، امنیت، فناوری، گردشگری و دفاع به سطح جدیدی ارتقا دادند. عربستان سعودی متعهد به سرمایه‌گذاری ۱۰۰ میلیارد دلاری در بخش‌های استراتژیک هند همچون زیرساخت‌ها، انرژی، فناوری و بهداشت شد. همچنین، توافق‌نامه‌های مهمی برای راه‌اندازی دو پالایشگاه مشترک و پروژه‌های پتروشیمی به امضا رسید.

در بعد امنیت منطقه‌ای، هند و عربستان مواضع مشترکی در محکومیت تروریسم اتخاذ کردند، به‌ویژه پس از حادثه تروریستی پاهالگام در آوریل ۲۰۲۵. تأکید بر مقابله با تأمین مالی تروریسم، امنیت دریایی و مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی از دیگر محورهای توافق دو طرف بود.

همچنین، در حوزه‌های فرهنگی و گردشگری، کمیته‌های مشترکی برای توسعه تبادلات فرهنگی و گردشگری پایدار تشکیل شد. در زمینه آموزش و سلامت نیز تفاهم‌نامه‌هایی برای همکاری در آموزش عالی و بهداشت امضا گردید. این تحولات نشانگر عمق یافتن روابط راهبردی و چندبعدی بین دو کشور در سال ۲۰۲۵ بود.

تحلیل بیانیه مشترک هند و عربستان سعودی

نارندرا مودی نخست وزیر هند در پایان آخرین سفر رسمی خود به عربستان در سال ۲۰۲۳ به همراه پادشاه عربستان، بیانیه ای مشترک را تنظیم کردند که می توان از آن به عنوان نقشه راه روابط دو کشور در ابعاد گوناگون یاد کرد که در ادامه به بندهای آن خواهیم پرداخت:

۱. هر دو طرف روابط تاریخی و دوستانه میان هند و عربستان را یادآور شدند که سنگ بنای آن سده ها ارتباط میان مردم بوده است. روابط دو کشور با اعتماد، درک متقابل، حسن نیت، همکاری و احترام به منافع یکدیگر مشخص می شود. دو طرف از گسترش و تعمیق روابط دوجانبه در زمینه های گوناگون از جمله سیاسی، تجاری، سرمایه گذاری، انرژی، دفاعی، امنیتی، اجتماعی، فرهنگی و روابط مردمی ابراز خرسندی کردند.
۲. طرف هندی از طرف سعودی برای مراقبت عالی از بیش از ۲.۴ میلیون هندی مقیم پادشاهی تشکر کرد. طرف هندی همچنین قدردانی خود را از پشتیبانی کامل عربستان از مقامات هندی برای تخلیه اتباع هندی سرگردان در سودان از راه جده اعلام کرد. طرف هندی برگزاری موفقیت آمیز مناسک حج امسال را به عربستان سعودی تبریک گفت و از هماهنگی عالی دو کشور در زمینه تسهیل حج و عمره برای مسلمانان هندی قدردانی کرد.
۳. دو طرف بر اهمیت تقویت همکاری ها در زمینه هایی که هدف آن توسعه مشارکت اقتصادی میان دو کشور است تاکید کردند.
۴. دو طرف بر اهمیت همکاری های انرژی به عنوان رکن مهم مشارکت راهبردی میان دو کشور تاکید کردند و بر اهمیت پشتیبانی از ثبات بازارهای نفت جهان از راه تشویق گفت و گو و همکاری میان کشورهای تولیدکننده و مصرف کننده و تضمین امنیت تاکید نمودند. با توجه به اینکه عربستان یکی از منابع تامین انرژی در بازارهای جهانی است، طرف سعودی بر تعهد پادشاهی به عنوان شریک قابل اعتماد و صادرکننده نفت خام به جمهوری هند تاکید کرد.
۵. دو طرف افزون بر همکاری در زمینه هیدروژن و مشتقات آن، به دنبال تقویت همکاری های مشترک در زمینه برق و اتصال به شبکه میان دو کشور هستند.
۶. دو طرف توافق کردند که پروژه های مشترک تبدیل نفت به پتروشیمی در دو کشور را توسعه دهند و پشتیبانی ها، الزامات و توانمندسازی های لازم را برای تسریع پروژه

- پالایشگاه ساحل غربی ارائه کنند. دو طرف توافق کردند فرصت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه کود و پتروشیمی‌های میانی، متحول و تخصصی را در هر دو کشور بررسی کنند.
۷. هر دو طرف توافق کردند همکاری در زمینه‌های ارتقای استفاده از مواد هیدروکربنی پیشرفته پایدار، بهره‌وری انرژی و منطقی‌سازی مصرف آن در بخش‌های ساختمان، صنعت و ترابری و افزایش آگاهی از اهمیت آن را بررسی کنند. افزون بر این، برای همکاری در توسعه ظرفیت در زمینه بهره‌وری انرژی، توسعه زنجیره‌های تامین ضمن تضمین پایداری آنها در بخش‌های انرژی و امکان همکاری میان شرکت‌ها برای استفاده حداکثری از منابع محلی در دو کشور، به منظور کمک به انعطاف‌پذیری و کارایی منابع انرژی را مدنظر قرار دادند.
۸. هر دو طرف خاطرنشان کردند که هند و عربستان از اندک شمار اقتصادهای بزرگ در جهان هستند که رشد قوی نشان می‌دهند. طرف هندی به پادشاهی عربستان به دلیل پیشرفت در اصلاحات و تنوع اقتصادی به عنوان بخشی از چشم‌انداز ۲۰۳۰ تبریک گفت و برای مشارکت بیشتر شرکت‌ها، متخصصان و کارگران هندی در داستان پیشرفت عربستان سعودی ابراز امیدواری کرد. طرف سعودی به جمهوری هند به خاطر چشم‌اندازش از یک هند توسعه‌یافته تا سال ۲۰۴۷ که مصادف با جشن ۱۰۰ سالگی استقلال هند است، تبریک گفت.
۹. دو طرف بر اهمیت ترویج سرمایه‌گذاری مستقیم و غیرمستقیم در همه زمینه‌ها میان دو کشور با توجه به فرصت‌های فوق‌العاده ارائه شده توسط دو اقتصاد بزرگ در زمینه‌هایی از جمله انرژی‌های متعارف و تجدیدپذیر، کشاورزی، امنیت غذایی، مواد شیمیایی، ارتباطات و فناوری، گردشگری، فرهنگ، مراقبت‌های بهداشتی، صنعت، معدن و داروسازی تاکید کردند.
۱۰. دو طرف همچنین بر اهمیت تقویت همکاری‌های امنیتی در زمینه مبارزه با تروریسم و تامین مالی آن تاکید کردند. هر دو طرف تاکید نمودند که تروریسم در همه اشکالش یکی از بزرگترین تهدیدها برای بشریت است. آنها توافق کردند که هیچ‌گونه اقدام تروریستی به هر دلیلی نمی‌تواند توجیهی داشته باشد. آنها هرگونه کوشش برای پیوند دادن تروریسم به نژاد، مذهب یا فرهنگ خاصی را رد کردند. هر دو طرف از همه کشورها خواستند که استفاده از تروریسم علیه دیگر کشورها را رد کنند، زیرساخت‌های

تروریسم را در جایی که وجود دارد برچینند و عاملان تروریسم را سریعاً به دست عدالت بسپارند. هر دو طرف بر لزوم جلوگیری از دسترسی به تسلیحات از جمله موشک و هواپیماهای بدون سرنشین برای انجام اقدامات تروریستی علیه دیگر کشورها تاکید کردند. این بیانیه گواهی بر گسترش قابل توجه روابط راهبردی در حوزه‌های مختلف است. همچنان که بر اساس پیشینه غنی از تعاملات مردم‌محور شکل گرفته، نشان‌دهنده عزم جدی طرفین برای توسعه همکاری‌های دوجانبه در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، امنیتی، فرهنگی و اجتماعی می‌باشد. سطح بالای اعتماد متقابل و تقدیر از اقدامات بشردوستانه عربستان در قبال اتباع هندی، از جمله حمایت از مهاجران و همکاری در عملیات تخلیه شهروندان هند از سودان، بیانگر عمق روابط انسانی و سیاسی بین دو کشور است. همچنین، تأکید بر تسهیل انجام مناسک حج و عمره برای مسلمانان هند، نمونه‌ای از هماهنگی فرهنگی و مذهبی در سطح دیپلماسی عمومی است که فراتر از منافع صرفاً دولتی حرکت می‌کند.

در حوزه اقتصادی و راهبردی، این بیانیه به وضوح بر محوریت انرژی در همکاری‌های دو کشور تأکید دارد که شامل صادرات نفت خام، برنامه‌های مشترک در بخش پتروشیمی، هیدروژن، برق، بهره‌وری انرژی و اتصال شبکه‌ای می‌شود. این همکاری‌ها در جهت تضمین امنیت انرژی پایدار و توسعه فناوری‌های مرتبط طراحی شده‌اند. همچنین، تلاش برای تنوع‌بخشی اقتصادی، افزایش سرمایه‌گذاری‌های مشترک و مشارکت هند در برنامه چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان و بالعکس، نشان‌دهنده همسویی در اهداف توسعه‌ای و تقویت زنجیره‌های تأمین و نوآوری است. در بعد امنیتی، موضع قاطع دو کشور در مقابله با تروریسم، از جمله رد هرگونه توجیه فرهنگی یا مذهبی برای اقدامات تروریستی و درخواست اقدام جهانی علیه حامیان تروریسم، بر اصول مشترک و همکاری‌های امنیتی این شراکت تأکید دارد. در مجموع، محتوای این بیانیه تصویری از یک مشارکت پایدار، جامع و مبتنی بر منافع متقابل بین دو قدرت در حال ظهور منطقه‌ای را ارائه می‌دهد.

ابعاد همکاری‌های اقتصادی میان هند و عربستان سعودی

۱- همکاری‌های انرژی محور

عربستان سعودی و هند از راه مجموعه‌ای از توافق‌ها با هدف افزایش همکاری در بخش‌های گوناگون انرژی، همکاری‌های انرژی پایه خود را به طور قابل توجهی تقویت کرده‌اند. این مشارکت

به ویژه با توجه به موقعیت هند به عنوان سومین مصرف کننده بزرگ انرژی فسیلی در جهان و موقعیت عربستان سعودی به عنوان دومین تولید کننده بزرگ نفت خام بسیار مهم است.

در ۱۰ سپتامبر ۲۰۲۳، هند و عربستان تفاهم نامه جامعی را با تمرکز بر انرژی های تجدیدپذیر، بهره وری انرژی، هیدروژن و اتصالات برق امضا کردند. هدف از این قرارداد، تقویت سرمایه گذاری های دوجانبه در این مناطق و ارتقای امنیت انرژی از راه ذخایر استراتژیک نفت و فناوری های جذب و استفاده از کربن است. (pib.gov.in, 2023/09/11)

پیمان اولیه در ۸ اکتبر ۲۰۲۳، در هفته آب و هوا MENA در ریاض امضا شد. این توافقنامه بر اتصالات الکتریکی برای تسهیل تبادل برق در زمان اوج تقاضا و شرایط اضطراری، در کنار پروژه های مشترک در تولید هیدروژن سبز متمرکز است. (timesofindia, 2024)

همکاری انرژی میان هند و عربستان در چارچوب تغییرات ژئوپلیتیکی گسترده تر، از جمله جاه طلبی های هند تحت مأموریت ملی هیدروژن سبز است که تولید ۵ میلیون تن ظرفیت هیدروژن سبز را تا سال ۲۰۳۰ هدف قرار داده است. چشم انداز ۲۰۳۰ عربستان نیز به دنبال تنوع بخشیدن به اقتصاد خود به دور از نفت با سرمایه گذاری در فناوری های نوین است. (businesstoday, 2023/09/11)

گفتنی است که همکاری مداوم میان عربستان و هند در بخش انرژی نه تنها با هدف تقویت روابط دوجانبه انجام می شود، بلکه به چالش های جهانی مانند تغییرات آب و هوایی از راه اقدامات پایدار نیز می پردازد. از آنجایی که هر دو کشور به توسعه استراتژی های انرژی مربوطه خود ادامه می دهند، مشارکت آنها نقش مهمی در شکل دادن به چشم اندازهای انرژی آینده ایفا می کند.

۲- همکاری های نظامی محور

در آخرین همکاری های نظامی میان دو کشور، یک تمرین نظامی مشترک در ۲۹ ژانویه ۲۰۲۴ در راجستان هند آغاز شد و در ۱۰ فوریه به پایان رسید. این رزمایش بر آموزش نیروها برای عملیات در زمین های نیمه بیابانی متمرکز است و هدف آن بهبود قابلیت همکاری و دوستی میان نیروهای هند و عربستان است. وزارت دفاع هند تاکید کرد که این رزمایش به اشتراک گذاری بهترین شیوه ها در تاکتیک ها و رویه ها برای عملیات های غیرمتعارف را تسهیل می کند. (aa, 2024/01/29)

ششمین نشست همکاری جامع دفاعی مشترک^۱ در ۴ سپتامبر ۲۰۲۴ در ریاض برگزار شد. در این دیدار، مقامات دو کشور درباره گسترش آموزش نظامی، انتقال فناوری و مشارکت صنعتی

^۱. Joint Comprehensive Defense Cooperation (JCDC)

دفاعی بحث و گفتگو کردند. این گفتگوها به ریاست وزیر مشترک نیروهای مسلح هند و معاون وزیر دفاع عربستان در امور استراتژیک برگزار شد. (arabnews,2024/09/05)

در اوایل فوریه ۲۰۲۴، آجی بهات^۱، وزیر دفاع هند، با شاهزاده خالد بن سلمان، وزیر دفاع عربستان سعودی، دیدار کرد تا راه‌های تازه برای همکاری دفاعی را بررسی کند. موضوعات کلیدی شامل افزایش تمرین‌های نظامی مشترک و افزایش قابلیت‌های انتقال فناوری بود. (deccanherald, 2024/02/07)

هر دو کشور متعهد به ارتقای مشارکت دفاعی خود به سطح استراتژیک، با بحث‌های مداوم درباره تمرین‌های مشترک، اشتراک اطلاعات و تولید مشترک دفاعی هستند. این نشان دهنده روند گسترده تر افزایش همکاری نظامی در پاسخ به چالش‌های امنیتی منطقه ای است. به طور کلی، همکاری نظامی میان هند و عربستان با تعهد به منافع امنیتی متقابل، افزایش قابلیت‌های عملیاتی از راه تمرین‌های مشترک و گفت‌وگوی مداوم با هدف تقویت مشارکت استراتژیک آنها تعریف می‌شود.

۳- روند رو به گسترش حضور و سرمایه‌گذاری هندی‌ها در عربستان

روابط میان هند و عربستان به ویژه در زمینه سرمایه‌گذاری و همکاری اقتصادی به طور قابل توجهی در حال تحول بوده است. این روند ناشی از منافع استراتژیک و منافع متقابل هر دو کشور تحت ابتکارهای گوناگون، از جمله چشم انداز ۲۰۳۰ عربستان است.

تا اوت ۲۰۲۳، سرمایه‌گذاری هند در عربستان به حدود ۳ میلیارد دلار رسیده بود و حدود ۲۷۸۳ شرکت هندی نامشان به عنوان سرمایه‌گذاران در این پادشاهی ثبت شده است. این سرمایه‌گذاری‌ها بخش‌های گوناگونی از جمله ساخت و ساز، مخابرات، فناوری اطلاعات، داروسازی و خدمات مدیریت را در بر می‌گیرد. (india-briefing,2024/04/28) شرکت‌های مطرح هندی مانند Wipro, TATA و Larsen & Toubro حضور قوی در عربستان دارند. (cgijeddah,2024/02/05)

در برابر، عربستان به عنوان یکی از سرمایه‌گذاران مهم در هند ظاهر شده و سرمایه‌گذاری‌های آن بین ۳ تا ۵ میلیارد دلار برآورد شده است. پروژه‌های بزرگ شامل پروژه پالایشگاه و پتروشیمی در ماهاراشترا با مشارکت شرکت آرامکو از عربستان است. (middleeastbriefing,2024/06/08)

روند رو به رشد حضور هند و سرمایه‌گذاری در عربستان منعکس کننده یک مشارکت اقتصادی عمیق است که برای دو طرف سودمند است. با ابتکارهای استراتژیک در حال انجام و همسویی اهداف اقتصادی هر دو کشور بر اساس چشم انداز ۲۰۳۰، آینده روابط هند و عربستان امیدوارکننده به نظر می‌رسد.

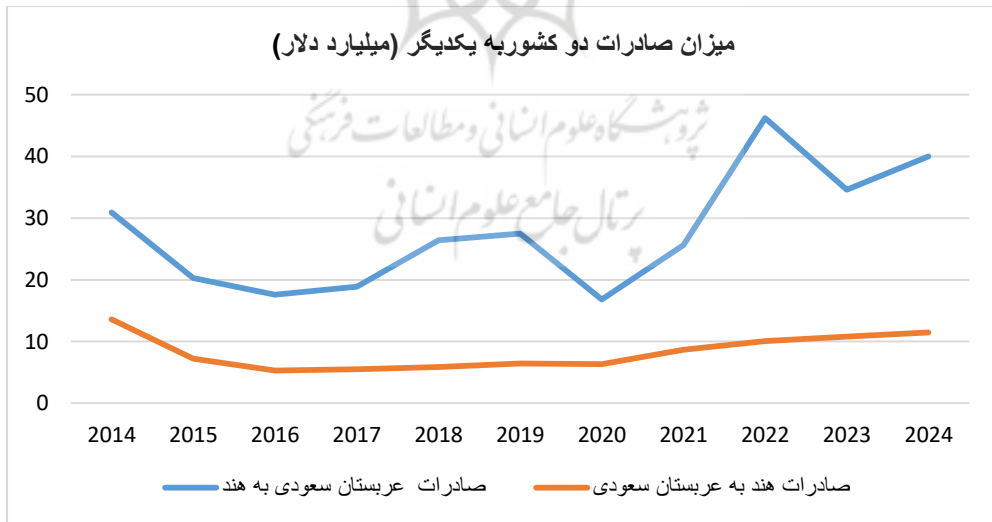
¹. Ajay Bhatt

جدول شماره ۱۵: آمار تجارت دوجانبه هند و عربستان

سال	میزان صادرات هند به عربستان (میلیارد دلار)	میزان صادرات عربستان به هند (میلیارد دلار)
۲۰۱۴	۳۰.۹	۱۳.۶
۲۰۱۵	۲۰.۳	۷.۲۴
۲۰۱۶	۱۷.۶	۵.۳۳
۲۰۱۷	۱۸.۹	۵.۵۳
۲۰۱۸	۲۶.۴	۵.۸۹
۲۰۱۹	۲۷.۵۰	۶.۴۳
۲۰۲۰	۱۶.۸	۶.۳۷
۲۰۲۱	۲۵.۶	۸.۶۹
۲۰۲۲	۴۶.۲	۱۰.۱
۲۰۲۳	۳۴.۶	۱۰.۸
۲۰۲۴	۴۰	۱۱.۵

منبع: www.OEC.com

نمودار شماره ۲: میزان صادرات دو کشور به یکدیگر

منبع: نگارندگان

دیاسپورا؛ عاملی تحکیم بخش در روابط عربستان و هندوستان

دیاسپورای هندی نقش مهمی در تقویت روابط دوجانبه میان عربستان و هند بازی می کند و به عنوان حلقه ای حیاتی است که روابط اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی دوجانبه را تقویت می کند. تقریباً ۲.۸ میلیون هندی در عربستان زندگی می کنند که بزرگترین جامعه مهاجران در این کشور را تشکیل می دهند. آنها به طور قابل توجهی به اقتصاد هند از راه حواله های ارسالی کمک می کنند، که حدود ۸ میلیارد دلار در سال است. این جریان مالی نه تنها از خانواده ها در خانه پشتیبانی می کند، بلکه رشد اقتصادی هند را نیز تحریک می کند. (middleeastbriefing, 2024/08/12)

مهاجران هندی در بخش های گوناگونی از جمله پذیرش گردشگر، مراقبت های بهداشتی، آموزش و مهندسی درگیر هستند. حضور آنها به پر کردن شکاف های مهارتی در بازار کار عربستان کمک می کند و در عین حال انتقال دانش میان دو کشور را تسهیل می کند. رهبری عربستان این مشارکت ها را به رسمیت شناخته است و جامعه هند را بخش جدایی ناپذیر برنامه های توسعه پادشاهی می داند. (icwa, 2024/04/25)

دیاسپورای هندی نقش مهمی در تقویت پیوندهای فرهنگی از راه معرفی سنت ها و ارزش های مشترک ایفا می کند. طرح هایی همچون ترویج یوگا و فیلم های بالیوودی، به افزایش دیده شدن و تفاهم متقابل میان دو کشور کمک شایانی می نمایند. افزایش سهمیه حج هند به ۲۰۰۰۰۰ زائر نیز نشانگر روابط دینی قوی است که این مناسبات را بیش از پیش مستحکم می سازد. (icwa, 2024/04/05)

سرانجام آنکه، دیاسپورای هندی سنگ زیربنای روابط هند و عربستان است. کمک های اقتصادی آنها از راه حواله، مشارکت فعال در بخش های گوناگون و مبادلات فرهنگی، چارچوبی قوی برای همکاری های دوجانبه فراهم می کند. از آنجایی که هر دو کشور به تقویت روابط خود از راه ابتکارهای استراتژیک ادامه می دهند، نقش دیاسپورا در تقویت منافع متقابل و تقویت مشارکت های بلندمدت محوری باقی خواهد ماند.

جمع بندی

دیپلماسی اقتصادی به عنوان یکی از ابزارهای مهم در سیاست خارجی کشورها، به دنبال استفاده از قدرت اقتصاد برای دستیابی به اهداف سیاسی و استراتژیک است. درباره هندوستان، دیپلماسی اقتصادی به عنوان بخشی از استراتژی کلی این کشور برای تبدیل شدن به یک قدرت جهانی مطرح است. هندوستان با جمعیت بیش از ۱.۳ میلیارد نفر و اقتصاد در حال رشد، نیازمند منابع انرژی،

سرمایه‌گذاری خارجی و بازارهای جدید برای کالاها و خدمات خود است. از این رو، دیپلماسی اقتصادی هند بر تعامل با کشورهای گوناگون جهان، به ویژه کشورهای خاورمیانه مانند عربستان سعودی، متمرکز شده است. از این رو اهداف هندوستان از تقویت دیپلماسی اقتصادی در روابط با عربستان را می‌توان چنین صورت بندی کرد:

اول؛ هندوستان به عنوان یکی از بزرگ‌ترین مصرف‌کنندگان انرژی در جهان، نیازمند تضمین امنیت انرژی خود است. عربستان به عنوان یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان نفت، نقش کلیدی در تأمین انرژی هند دارد. دیپلماسی اقتصادی هند در قبال عربستان به دنبال تضمین دسترسی پایدار به منابع انرژی و کاهش وابستگی به دیگر کشورها است.

دوم؛ روابط هند و پاکستان همواره با تنش‌های سیاسی و امنیتی همراه بوده است. هندوستان از طریق تقویت روابط اقتصادی با عربستان، به دنبال کاهش نفوذ پاکستان در منطقه است. عربستان به عنوان یکی از متحدان سنتی پاکستان، می‌تواند نقش واسطه‌ای در کاهش تنش‌های میان دو کشور بازی کند.

سوم؛ چین به عنوان یکی از قدرت‌های بزرگ جهانی، نقش مهمی در منطقه خاورمیانه بازی می‌کند. هندوستان از راه تقویت روابط اقتصادی با عربستان، به دنبال برپایی موازنه قوا در برابر نفوذ چین در منطقه است. این استراتژی به هندوستان کمک می‌کند تا موقعیت خود را به عنوان یک قدرت منطقه‌ای و جهانی تقویت کند.

چهارم؛ هندوستان به عنوان یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان محصولات کشاورزی، نقش مهمی در تأمین امنیت غذایی جهان دارد. با این همه، این کشور با چالش‌هایی مانند تغییرات آب‌وهوایی و کمبود منابع آب روبرو است. دیپلماسی اقتصادی هند در عربستان به دنبال تضمین دسترسی به منابع غذایی و کاهش وابستگی به واردات است.

پنجم؛ هندوستان به دنبال تبدیل شدن به یک قطب اقتصادی جهانی است. دیپلماسی اقتصادی این کشور در عربستان به دنبال جذب سرمایه‌گذاری خارجی و گسترش بازارهای صادراتی است. این استراتژی به هندوستان کمک می‌کند تا موقعیت خود را به عنوان یک قدرت اقتصادی جهانی تقویت کند.

گفتمنی است که دیپلماسی اقتصادی هند در عربستان به عنوان بخشی از استراتژی کلی این کشور برای تبدیل شدن به یک قدرت جهانی، دارای ابعاد گوناگونی است. این دیپلماسی نه تنها به دنبال منافع اقتصادی است، بلکه اهداف امنیتی و استراتژیک را نیز دنبال می‌کند. هندوستان از راه

تقویت روابط اقتصادی با عربستان، به دنبال تأمین امنیت انرژی، کنترل پاکستان، ایجاد موازنه قوا با چین، تضمین امنیت غذایی و تقویت سیاست بازار بزرگ هند است. این استراتژی به هندوستان کمک می‌کند تا موقعیت خود را به عنوان یک قدرت منطقه‌ای و جهانی تقویت کند.

منابع و مأخذ

فارسی:

- پوررمضان، پرهام و ماندانا تیشه یار (۱۴۰۲) «دییلماسی اقتصادی هندوستان در عمان (از ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۱)»، فصلنامه سیاست خارجی، دوره ۳۷، شماره ۴، صص ۲۰۴-۱۸۳
- راه نجات، میترا (۱۴۰۳) «جایگاه قطب عربی غرب آسیا در سیاست خارجی دولت نارندرا مودی»، فصلنامه محیط شناسی راهبردی جمهوری اسلامی ایران، دوره ۸، شماره ۲، صص ۱۱۲-۷۱
- شایان، فاطمه (۱۴۰۲) «نقش صادرات انرژی در گسترش روابط ترکمنستان و هند»، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۶، شماره ۲، صص ۲۲۲-۲۰۱
- صبانغان، علی، راج دیپ سینگ (۱۴۰۱) «روابط اتحادیه اروپا با چین؛ از همکاری عمل‌گرایانه به سمت مشارکت راهبردی»، فصلنامه پژوهش‌های بین‌الملل، دوره ۱۲، شماره ۳، صص ۶۹-۳۹
- علیپورگری، محمود (۱۳۹۹) «هویت به مثابه فرآیند معناسازی در سیاست خارجی عربستان براساس نظریه کاستلز»، فصلنامه سیاست متعالیه، دوره ۸، شماره ۳۰، صص ۲۹۲-۲۷۳.

انگلیسی:

- Bhirud, V. (2016). *The Role of Reserve Bank of India in Controlling Inflation: Traditional or Beyond Monetary Measures? ERN: Monetary Policy Objectives; Policy Designs; Policy Coordination* (Topic).
- Ashwarya, S. (2023). India's National Role Conception and Relations with GCC Countries under Modi: A Focus on Saudi Arabia. *Journal of Asian and African Studies*, 58(4), 583–603. <https://doi.org/10.1177/00219096231162104>
- Azhar, M. (2008). Economic Cooperation between India and Saudi Arabia: Performance and Prospects. *Middle Eastern Studies*, 44(2), 323–334. <https://doi.org/10.1080/00263200701874933>
- Bahri, S. (2024). INDONESIAN ECONOMIC DIPLOMACY IN ACCELERATING INDONESIA-CANADA CEPA NEGOTIATIONS. *Moestopo International Review on Social, Humanities, and Sciences*, 4(2), 187-197. <https://doi.org/10.32509/mirshus.v4i2.89>
- Bhatt, P., Modi, N., & Pandya, H. (2022). INTEGRATING BILATERAL APPROACH TO COMBAT COMBINED IIMPACTS OF HERITAGE TOURISM AND CLIMATE CHANGE. *International Association of Biologicals and Computational Digest*, 1(2), 149–158. <https://doi.org/10.56588/iabcd.v1i2.62>

- Chaaben, N., Elleuch, Z., Hamdi, B., & Kahouli, B. (2024). Green economy performance and sustainable development achievement: empirical evidence from Saudi Arabia. *Environment, Development and Sustainability*, 26(1), 549–564. <https://doi.org/10.1007/s10668-022-02722-8>
- Chatterjee, K. (2019). India's west asia policy in the modi era: Regional focus as a vanishing horizon. *Revista UNISCI*, 2019(49), 221–240. <https://doi.org/10.31439/UNISCI-43>
- Dai, L. (2010). *Maximizing Cooperation in a Competitive Environment. Advances in Competitiveness Research*, 18, 54.
- Derouez, F., Ifa, A., Aljughaiman, A. A., Bu Haya, M., Lutfi, A., Alrawad, M., & Bayomei, S. (2024). Energy, technology, and economic growth in Saudi Arabia: An ARDL and VECM analysis approach. *Heliyon*, 10(4). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e26033>
- Farrell, H., & Newman, A. (2016). The new interdependence approach: theoretical development and empirical demonstration. *Review of International Political Economy*, 23(5), 713–736. <https://doi.org/10.1080/09692290.2016.1247009>
- Fisher, M. H. (1992). [Review of *Al-Hind: The Making of the Indo-Islamic World*. Volume 1, Early Medieval India and the Expansion of Islam, 7th-11th Centuries, by A. Wink]. *The American Historical Review*, 97(3), 910–910. <https://doi.org/10.2307/2164901>
- Gunter MM. Change Processes in International Organizations. By Lawrence T. Farley. (Cambridge, Mass.: Schenkman Publishing, 1982. Pp. viii + 167. \$15.95, cloth; \$8.95, paper.). *American Political Science Review*. 1983;77(2):525-526. doi:10.2307/1959008
- Heibach, J. (2024). Public diplomacy and regional leadership struggles: the case of Saudi Arabia. *International Politics*, 61(1), 83–105. <https://doi.org/10.1057/s41311-021-00310-7>
<http://doi.org/10.1098/rspb.2024.0295>
- Junuguru S, Singh A (2023) COVID-19 impact on India: Challenges and Opportunities. In: Iqbal BA (Ed.) COVID-19: Its Impact on BRICS Economies. *BRICS Journal of Economics* 4(1): 75-95. <https://doi.org/10.3897/brics-econ.4.e99441>
- Kouleas, Jaclyn Alexandra, "Saudi Arabian Foreign Policy and Hedging: Playing its Cards Right" (2023). *Major Papers*. 281. <https://scholar.uwindsor.ca/major-papers/281>
- Kumar, S.(2023). India's relations with Saudi Arabia and UAE under the Modi Government: *The Malaysian Journal of International Relations*,11(1),1-19. <https://doi.org/10.22452/mjir.vol11no1.1>
- Lima, J. A. (2023). *Saudi Arabia's Foreign Policy under MBS: decision unit change and its impacts towards Yemen and Syria. Contexto Internacional*, 45(2). <https://doi.org/10.1590/s0102-8529.20234502e20220004>
- Masood, R.Z. (2017). GST AND ITS IMPACT ON INDIAN ECONOMY
- Nye JS. Nuclear Ethics Revisited. *Ethics & International Affairs*. 2023;37(1):5-17. doi:10.1017/S0892679423000047
- Nye, Joseph S., Jr. 2005. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs Books. Copy at <http://www.tinyurl.com/2b5wv9az>
- Nye, Jr., Joseph S. *The Powers to Lead*. Oxford University Press, 2008.
- Omodero, C. O., & Yado, J. L. (2024). Effects of Foreign Direct Investment and Trade Openness on Tax Earnings: A Study of Selected Sub-Saharan African Economies. *Economies*, 12(12), 342. <https://doi.org/10.3390/economies12120342>
- Pandey, V. (2024). BRIDGING THE DIGITAL GAP: EMPOWERING RURAL INDIA THROUGH TRANSFORMATIVE INITIATIVES. *ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts*, 5(6), 2826–2837. <https://doi.org/10.29121/shodhkosh.v5.i6.2024.3440>

- R, S. (2023). MODERN SOCIETY: A GREAT CHALLENGE IN INDIA. *ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts*, 4(2), 2215–2220. <https://doi.org/10.29121/shodhkosh.v4.i2.2023.3405>
- Rieger, R. (2016). *Saudi Arabian Foreign Relations: Diplomacy and Mediation in Conflict Resolution* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315558905>
- Rusbult, C. E., & Van Lange, P. A. M. (2008). Why we need interdependence theory. *Social and Personality Psychology Compass*, 2, 2049-2070. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00147.x>
- Stewart Alexander J., Pilgrim Charlie and Raihani Nichola J. 2024 *Resolving selfish and spiteful interdependent conflict* Proc. R. Soc. B.29120240295
- Syaputra, F. F., & Prasadjo, H. (2023). Saudi Arabia's Efforts in Implementing Saudi Vision 2030. *Journal of Public Policy*, 9(1), 70. <https://doi.org/10.35308/jpp.v9i1.6294>
- Tijjani, C. B. ., & Onapajo, H. . (2023). Hajj diplomacy and economic relations between Nigeria and Saudi Arabia, 2012-2022. *Journal of Global Social Sciences*, 4(16), 82–99. <https://doi.org/10.58934/jgss.v4i16.221>
- Verma, R. (2023). Trump and Modi and the ideological, political and economic underpinnings of the India–United States trade dispute. *International Area Studies Review*, 26(4), 419–437. <https://doi.org/10.1177/22338659231178907>
- ZUBCHYK, O., & RUBAN, Y. (2024). ECONOMIC DIPLOMACY AS A MECHANISM OF PUBLIC MANAGEMENT OF STATE COMPETITIVENESS IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. National Security*, 1(1), 19-25. <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/1-2/11>
- Mohammad Shahnawaz, and Rayees Yousuf Mir. 2025. "Strategic Convergence in the Arabian Gulf: Evaluating India-UAE Partnership Post 2014". *Indian Journal of Social Science and Literature* (Lattice Science Publication (LSP)) 4, no. 4: 19–24. <https://doi.org/10.54105/ijssl.c1166.04040625>.

تارنماها

- جهت به دست آوردن آمار تجارت دوجانبه میان هند و عربستان سعودی به سایت زیر مراجعه شود:
- www.OEC.com

جهت به دست آوردن نقشه موقعیت جغرافیایی دو کشور به سایت زیر مراجعه شود:

  - www.googlemap.com

جهت به دست آوردن اقتصاد سیاسی هندوستان به سایت زیر مراجعه شود:

  - <https://time.com/6969626/india-modi-economy-election/>

جهت به دست آوردن رویکرد حزب بی جی پی هندوستان به سیاست خارجی به سایت زیر مراجعه شود:

  - <https://www.lowyinstitute.org/the-interpretor/party-time-foreign-policy-promises-india-s-election-gets-underway>
  - <https://foreignpolicy.com/2024/08/22/india-modi-bangladesh-hasina-neighborhood-first-bjp-politics/>
- جهت به دست آوردن همکاری های انرژی پایه دو کشور به سایتهای زیر مراجعه شود:

- <https://pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1956415>
- <https://timesofindia.indiatimes.com/business/india-business/india-saudi-arabia-tie-up-for-electrical-interconnections-green-hydrogen/articleshow/104263903.cms>
- <https://www.businesstoday.in/latest/economy/story/amid-geopolitical-shift-changing-priorities-india-saudi-arabia-close-historic-agreement-on-enhanced-cooperation-in-energy-sector>

جهت به دست آوردن همکاری های نظامی پایه دو کشور به سایت زیر مراجعه شود:

- <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/india-saudi-arabia-begin-joint-military-exercise/3121945>
- <https://www.arabnews.com/node/2570211/saudi-arabia>
- <https://www.deccanherald.com/india/india-saudi-arabia-explore-new-avenues-of-defence-cooperation-2884757>

جهت به دست آوردن روند رو به گسترش حضور و سرمایه گذاری هندی ها در عربستان سعودی به سایتهای زیر مراجعه شود:

- <https://www.india-briefing.com/news/trends-in-india-saudi-arabia-economic-ties-amid-shifting-geopolitics-27986.html/>
- <https://cgijeddah.gov.in/content-page-MTE=.html>
- <https://www.middleeastbriefing.com/news/bilateral-trade-and-investment-between-saudi-arabia-india-2023-24-situation-and-prospects/>

